

Filosof a člověk František Krejčí

JAROSLAVA PEŠKOVÁ

Motto:

Vážím si vás, protože jste bojovali ...
J. Fučík, Dopis několika mužům, kterých si vážím.

1.

Vzpomínáme letos stého výročí narození muže, který věnoval celý život poctivému boji za vědu proti pověře a mythu, boji proti krisi soudobé společnosti, boji proti fašismu a válce. Byl to boj předem ztracený, protože nepostihoval podstatu indeterminismu ve vědě, ani podstatu krise soudobé buržoasní společnosti. Avšak otevřená kritika společenských zlořádů a důslednost v boji proti nim vzbuzovala úctu a důvěru k Fr. Krejčímu u všech pokrokových lidí jeho doby.¹⁾

I když svým dílem zasáhl téměř do celého období mezi dvěma válkami, povahou tohoto díla patří spíše ke generaci devadesátých let. Problémy této generace, vyvolané v život rozvojem vědy a stále naléhavějším tlakem skutečnosti společenské, vývojovými krisemi společenského systému, který se teprve před nedávnem v české společnosti upevnil,²⁾ staly se vůdčími problémy jeho filosofie. Konflikt mezi náboženstvím a vědou a jeho důsledky v psychologii, v etice a v pedagogice a úsilí o nový jednotný »vědecký« názor na svět, který by mohl být východiskem ze soudobé krise ve společnosti i ve vědě, stojí v centru jeho pozornosti.

Krejčí prošel složitým vývojem. Je zvláště charakteristické, že k problémům, jednou vytyčeným, se znova a znova vrací, opravuje pod tlakem nové skutečnosti starší formulace, zápasí o důkaz správnosti základního axiomatu své »vědecké« filosofie, totiž these o nepoznatelnosti transcendentna, o které znova a znova musí přesvědčovat sama sebe.

Koncem let devadesátých a v prvních dvou desetiletích nového století svůj pozitivistický světový názor formuluje. Píše učebnice logiky a psychologie a první odborné psychologické monografie: r. 1900 vychází Zásada vývoje v psychologii a r. 1902 první svazek obsáhlé, šestisvazkové Psychologie (1902—1925). V téže době je na stránkách České myslí zahájena bouřlivá diskuse mezi Krejčím a profesorem Marešem o »psychologii bez duše«. Svě pozitivistické krédo formuluje

¹⁾ Srovnej o tom zejména Nejedlý, např. Učitel'ské noviny 1934, 169.

²⁾ Požadavky rozvíjející se české buržoasie byly ponejprv jasně vysloveny v revolučním roce 1848. Naplněny byly teprve na počátku 70. let. Léta 80. a léta 90. jsou ještě obdobím dalšího rozmachu dosud nevyčerpaných sil české buržoasie.

Krejčí v této době nejúplněji v obsáhlé práci O filosofii přítomnosti (1904), prakticky uplatňuje pozitivistické stanovisko v drobném spisku Positivismus a výchova (1906), kde formuluje zejména své proticírkevní volnomyšlenkářské zásady pedagogické a etické, r. 1907 publikuje první variantu etiky, založené na mravních normách »přirozeného původu«, knížku Svoboda vůle a mravnost. Toto období je plně završeno v posledním roce války dílem Filosofie posledních let před válkou (1918), ve kterém vrcholí základní formulace Krejčího pozitivismu. Krejčí tu zaujímá postoj k různým soudobým filosofickým směrům, a své vlastní stanovisko dále precizuje.³⁾

Ke konci války vstupuje Krejčí do politického života. To mělo velký vliv i na jeho filosofii, a to zejména pokud jde o výběr tematiky. Krejčí chce v praxi napomáhat realizaci toho, co podle jeho mínění je »výsledkem zákonitosti mravního vývoje«, a co bude uskutečněno »touž zákonitostí... jako se uskutečňují důsledky zákonného působení v dění přírodním« — realizaci ideálu humanity v poválečném státě. Píše do České demokracie, Budoucná, Majáku, je členem Revolučního národního shromáždění a později senátu. V této své funkci vypracoval obsáhlý návrh na reformu školství, v němž šlo v podstatě o jednotnou školu. Vedle menší práce Moderní člověk a mravnost (1921) publikuje obsáhlou knihu o etice — Positivní etika (1922). Ukládá do ní všechny své »demokratické« a »socialistické« iluze, svou víru v humanitní budoucnost republiky.

Projednávání tzv. zákona na ochranu republiky r. 1923 bylo prvním článkem v řetězu jeho zklamání. Krejčí se s tímto zklamáním čestně vyrovnal. V politice se postavil proti »socialistickým bařtipánům«, jimž kdysi důvěřoval, po bok těch, kteří bojovali za právo na práci, ostře se postavil proti fašismu, a projevil mnohokrát sympatie Sovětskému svazu za jeho důsledný boj proti tomuto sociálnímu zlu. Vědecky se pokusil vyrovnat se s novými proudy zejména v psychologii a pedagogice. V knize Základy vědeckého systému psychologie (1929) reaguje na soudobou psychologii sovětskou, v řadě recensí se vyrovnává s novými směry americké pedagogiky. V knize Politika a mravnost (1932) uplatnil své politické zkušenosti a snažil se využít jich k prohloubení pozitivní etiky. V dějinách filosofie se pokusil vyrovnat se s Heglem (Heglova filosofie dějin, 1933).

Tak lze tedy stručně naznačit vývoj Františka Krejčího. Potřeby doby, které citlivě vyjadřoval, mohou být jedním z mnoha kritérií při periodisaci jeho díla. Není to samozřejmě kritérium jediné. Vývoj Krejčího-psychologa, Krejčího filosofa, historika filosofie, etika, Krejčího pedagoga a volnomyšlenkáře má pokaždé svůj vlastní rytmus. Avšak vzhledem k tomu, že základní otázkou Krejčího pozitivismu je názor na svět, je možno formulovat obecně tři vývojová stadia:

1. etapa do r. 1918 je obdobím formování a upevňování pozitivistického světového názoru, obdobím vyrovnání se se světovou filosofií a jejími dějinami.

2. etapa — 1918—1923 — je etapou politické aktivity a zformulování pozitivní etiky. Končí krachem humanitních ideálů.

3. etapa od r. 1923 do konce života je obdobím dovršení práce v psychologii, filosofii, dějinách filosofie i v etice. Krejčího politická činnost tu vrcholí v neúnavném boji proti fašismu.

³⁾ V pracích z dějin filosofie převládá spíše vlastní Krejčího řešení dané problematiky nebo jeho postoj k jednotlivým autorům než objektivní historický výklad.

Naskýtá se otázka, proč právě pozitivismus zaujal Krejčího a zjednal si na dlouhou dobu jisté posice na Karlově universitě. Abychom na tuto otázku mohli odpovědět, musíme si všimnout charakteru tohoto filosofického směru.

Positivismus je svou povahou filosofií typicky porevoluční. Rozšířil se ve střední Evropě zejména po roce 1848 jako filosofie poražené revoluce a průmyslové konjunktury. Svými kořeny tkví, možno říci, již v restauraci, sledující první buržoasní revoluci, dovedenou politicky do konce — francouzskou revoluci 1789. Stojí-li Saint-Simon na rozhraní »negativního« a »pozitivního« stadia revoluce, snaží-li se pochopit, proč systém zrozený rozumem není prost tíživých rozporů, a usiloval-li v zájmu upevnění tohoto systému, v zájmu průmyslového rozvoje rozpory vyrovnat, je jeho žák Comte již plně představitelem »pozitivního« stadia revoluce, představitelem upevňování, organisace a stabilisace kapitalismu. Rozvoj přírodní vědy 19. století podporuje pak filosofickou orientaci buržoasie na dílčí problémy, zejména na otázky jednotlivých přírodních věd.

V Čechách roli pozitivismu do jisté míry sehrál herbartismus, který je pozitivismem vytlačován u nás teprve v 80. a 90. letech. Rozvoj české vědy v poslední čtvrtině 19. století byl spojen s rostoucím tlakem stále se opakujících hospodářských krisí. Tato symbiosa dala vzniknout pozitivismu typicky českému. Působil-li herbartismus v Čechách zejména v přírodních vědách a v estetice, rozšiřuje český pozitivismus okruh filosofického působení i na oblast společenskou. Stránka analýsy společenského dění nenalezla sice v Čechách ani v původní saint-simonovské podobě, ani v pozdějších variacích valného ohlasu. Komplikované společensko-ekonomické a nacionální vztahy v Čechách bylo obtížné analyzovat a ještě obtížnější bylo odhalit pohybové zákonitosti těchto vztahů. Česká buržoasie však usilovala o »vědecký světový názor«, který by jí umožnil rozvinout síly na poli vědy a techniky, odstranit překážky společenského progresu (pochopitelně v rámci kapitalismu) a později i zadržet imperialistický rozklad. Navázala tedy spíše na apologetické tendence francouzské porevoluční společenské teorie.

Dříve než byl pozitivismus využit českou buržoasií, prošel mnoha různými peripetiemi. Objevuje se proto u nás v mnoha různých formách. Positivismus Fr. Krejčího, doplněný spencerovským evolucionismem, je jednou z nich.

3.

Dílo Františka Krejčího je proniknuto jednou společnou ideou: úsilím o »vědecký« názor na svět. Zkoumaje vznik světového názoru, upozorňuje,⁴⁾ že původně neexistoval rozdíl mezi vědou, náboženstvím a filosofií. Člověk si vytvářel názor na svět podle toho, co věděl o světě, a protože personifikoval vše to, co znal nedostatečně, byly jeho víra a vědění v úzké souvislosti. Teprve s rozvojem poznání došlo ke sporu mezi rozumem a vírou, bylo třeba rozhodnout se a vybudovat názor na svět na jednom nebo na druhém základě. Věda podávala zprávy jen kusé, které nedávaly možnost úplný světový názor vybudovat. O názoru náboženském byly pochybnosti vzhledem k novým vědeckým poznatkům. Tak vznikla filosofie, která měla podat názor na svět, opřený o vědecké poznatky a doplněný tam, kde věda dosud odpovědi nepodala. Věda je tedy souhrnem toho, co víme, náboženství je souhrnem toho, v co věříme, filosofie je souhrnem toho, co bychom

4) *O filosofii přítomnosti*, str. 18 n.

chtěli vědět, abychom nemuseli věřit. Podává nám především nějaký názor o nadmyslnu, který nám podle mínění Krejčího věda nikdy podati nemůže. »Filosofický názor bez nějaké představy o nadmyslnu není možný«⁵⁾ říká. Filosofie má tedy rozhodovat ve sporu rozumu a víry tím, že usiluje o názor na svět, který by neodporoval rozumu a uspokojoval člověka tam, kde si nedostatečné poznání dosud nahrazoval vírou.⁶⁾ Jak je tomu však s pozitivismem, který má být výlučně vědeckou filosofií? Je pokládán Krejčím za směr, který buduje světový názor s vyloučením transcendentna. Dokazuje-li však Krejčí v závěru knihy *O filosofii přítomnosti*, že filosofie je vázána na spor rozumu a víry, jak může být pozitivistická filosofie založena výhradně na vědě? »Cílem je, aby všechno vědění stalo se objektivním tak, aby také celek světového názoru byl vědou.«⁷⁾ Doplňuje-li pozitivismus jako filosofie vědu thesí o nepoznatelnosti transcendentna, je nashodně otázka, plyne-li z toho, že konečným cílem lidského úsilí je jeho objektivní poznání? K tomu cíli se blížití jest úlohou nejbližší a nejvzdálenější budoucnosti?

V tom právě tkví jeden z mnoha rozporů mezi Krejčím usilujícím o vědecké zvládnutí skutečnosti proti náboženskému mythu a otevřeně idealistické filosofii na jedné straně a mezi Krejčího metafysickou metodou, vytvářející strohé protiklady podstaty a jevu, relativního absolutního, poznatelného a nepoznatelného a jeho agnostickým pozitivistickým systémem na straně druhé.

Ve filosofii rozeznává Krejčí dva směry: idealismus a pozitivismus. Toto dělení vychází z jeho dělení jsoucna na dvojí skutečnost, na skutečnost absolutní a relativní. *R e l a t i v n í* je skutečnost vnějšího světa i s námi jako subjekty poznávajícími jak a pokud ji podávají našemu vědomí smysly a jak a pokud si uvědomujeme svůj organismus. Je to skutečnost jevů, souhrn toho, co podává zkušenost, empirie. *A b s o l u t n í* skutečnost je to, co se za jevy kryje, jsoucno bez ohledu na naše smysly a bez ohledu na to, co si o sobě samých uvědomujeme. Je to to, co tvoří podstatu jevů a dějů — pravá skutečnost — nadmyslno-transcendentno.⁸⁾ Positivisty a idealisty liší pak podle jejich vztahu k absolutní, transcendentní skutečnosti: první se domnívají, že o ní nesporného vědění získat nemůžeme, druzí soudí, že poznání transcendentna je pro světový názor nezbytné.

Otevřena zůstává však otázka vzájemného vztahu absolutní a relativní skutečnosti. Krejčí jako psycholog má spíše tendenci klást filosofickou problematiku ontologicky. Dialektika subjektu a objektu v poznání je mu vzdálena. Proto i řešení uvedené relace je poněkud těžkopádné se zjevným převládáním ontologických formulací: »... jest jedno jsoucno vůbec, a to se rozumu lidskému podává (jest poznatelné) jako smyslová skutečnost. Touž myšlenku vyjadřují jiní fenomenologové a noetikové, řkouce, že ta jediná skutečnost, kterou člověk poznati může, jest fundována v absolutnu. ... Skutečnost smyslová a absolutní mají se k sobě jako dvě stránky jednoho a téhož jsoucna, ale ne stránky od sebe oddělené, nýbrž se prolínající, takže když to vezmeme ze stanoviska čistě noetického, jsou obě stránky, co se poznání týče, na tom docela stejně. Ani poznání skutečnosti nemůže být pro svou relativnost poznáním podstaty jsoucna, ani není absolutno naprosto nepoznatelné, jsouc svými

5) *O filosofii přítomnosti*, str. 234.

6) Tamtéž 193.

7) *Učebnice Psychologie*, vyd. 1925, str. 78.

8) *O Masarykovi*, Kdyně, 1927.

projevy zúčastněno na poznatelné skutečnosti. Skutečnost jest indexem absolutna.«⁹⁾

Podobnou obtíž má Krejčí i se vztahem tzv. vnitřních a vnějších jevů. Vnitřní si uvědomujeme bezprostředně, vnější zprostředkovaně. (Vidím ruku — uvědomění zprostředkované. Vidím — vím bezprostředně.¹⁰⁾ Krejčí nepochybuje o tom, že vnímáme vždy něco, co je mimo nás,¹¹⁾ odděluje však stroze proces vnímání od »stavů vědomí«, které pokládá za nehmotné. Jeho polemika je vedena proti vulgárně materialistickému pojetí vědomí, jemuž se v určité době blížila i ruská reflexologie, zjednodušující vztahy fyziologického a psychického. Neschopnost řešit uvedenou problematiku hmotného a nehmotného ve smyslu priority a závislosti vede nutně Krejčího k psychofysickému paralelismu. Duševní je tu vedle hmotného, hmotné se neodvozuje teprve z duševního.¹²⁾ Jejich vzájemný vztah není kauzální, a proto je možné jen konstatovat korelativnost jevů tělesných jevům duševním.¹³⁾ Svými argumenty, zejména v učebnici psychologie, nepodporuje však tvrzení, že mezi duševním a fysickým není kauzálního vztahu. »Zdravost tohoto orgánu (kory mozkové — J. P.) je nezbytnou podmínkou života duševního; každá změna, každá odchylka od normálního stavu, každé poranění a každá porucha mají za následek znepravidlení všech nebo některých duševních činností a po případě znemožnění jich...« (str. 11). Přestane-li vědomí, vypoví-li mozek na čas nebo vůbec službu, je pravděpodobné, že vztah mezi vědomím a jeho fysickým korelátorem bude těsnější, než je pouhá současnost. To vyplývá i z jiné formulace: »... duševní život je vázán na život našeho těla, ... změnami tohoto je podmíněn« (podtrženo mnou — J. P.).¹⁴⁾ Duševní děje jsou též podle definice Krejčího »uvědoměné reakce tělesného organismu«.¹⁵⁾ Je-li tomu tak, musí být reakce prvotní, hlavní, určující a nikoliv jen paralelní. Krejčí si to uvědomuje.¹⁶⁾

4.

Důraz na dílčí fakta empirie ve vědeckém poznání a snaha o »vědecký« světový názor, který by pomohl orientovat se v složitých dobových zápasech, to je opět jeden z rozporů Krejčího filosofie. Soudobá buržoasní filosofie mu nemůže pomoci. Spojoval-li předchůdce pozitivismu — Saint Simon obranu kapitalistického systému ještě s jeho po výtce společenskou analysou, pojímá zejména Spencer, o něhož se Krejčí opírá, společnost jako atomisovanou, organisticky, a toto jeho pojetí je spojeno s otevřenou apologetikou současného systému. V zájmu jeho upevnění je třeba předvídat případné změny názorů ve společnosti, aby mohly být včas sledovány vhodnými změnami společenské organizace.¹⁷⁾

Krejčí naopak chce vysvětlit společnost z ní samé, chce anticipovat budoucí vývoj, aby bylo možno na základě pochopení jeho tendencí aktivně ve společnosti působit a napomáhat pokroku. Pochopit vnitřní zákonitosti společenského dění

9) *Paralelistická fénomenologie*, sep. 1931, str. 15—16.

10) *Psychologie*, učebnice, Úvod.

11) Tamtéž.

12) Česká mysl, *Fenomenální dualismus a psychofysický paralelismus*, 1912.

13) Česká mysl, 1900, str. 367.

14) *Psychologie*, učebnice, str. 9.

15) Tamtéž, str. 11.

16) »Jenom opatrným srovnáváním bude lze objevit některé zajímavé vztahy mezi činnostmi duševními a mozkiem.« Tamtéž, str. 12.

17) Srovnej Spencer, *O studiu sociologie*, str. 346.

z posic buržoasie není už v době Krejčího možné v rovině společenské. Proto vychází v souhlase se Spencerem z toho, co lidé v epoše rozkladu kapitalismu spojuje: z biologie. Od náboženského apriorismu k přirozeným pudům, to je domnělý přechod na posice vědy, empirie, k přirozenému výkladu zákonitostí společenského progresu.

Společnost co oduševnělý organismus¹⁸⁾ podléhá podle jeho mínění všeobecné kosmické zákonitosti, která v živé přírodě působí ve formě pudů, určuje tak »vše co jest, a co býti má« a ve své podstatě je nepoznatelná.¹⁹⁾ Bohatost jevové skutečnosti společenské, takřka nemožnost objevit kauzální souvislosti ve fenomenální oblasti »rozvířené hladiny společenského života«²⁰⁾ nutí Krejčího hlouběji se zamyslet nad otázkami kauzality. Stačí-li mu zpočátku odpověď, jak se něco děje, nikoliv proč se něco děje, nehledá-li pravdu »absolutní«, dospívá později k názoru,²¹⁾ že jen vědění, proč se něco stalo a státi muselo, nám dává opravdu moc nad přírodou (k živé přírodě počítá Krejčí i společnost), neboť nám odkrývá zákonnost a příčinnou souvislost toho, co se děje, a umožňuje poznati, co se díti bude. A jen v tom smyslu má prý smysl hledání pravdy. Že toto pojetí kauzality přesahuje rámec fenomenálního dualismu, to si Krejčí plně neuvědomuje. Jeho snaha aktivně do vývoje zasahovat na základě poznání vývojových principů, přichází nutně do konfliktu s jeho vlastním agnostickým filosofickým východiskem. Úsilí nejen vysvětlovat děje do minulosti, ale i usuzovat do budoucnosti, vede k teleologickým formulacím,²²⁾ k jakési převrácené kauzalitě.²³⁾ Seznáním jen příčinné souvislosti jevů nelze prý pochopit účelnost přírodního dění. To umožňuje až Spencerova teorie všeobecného vývoje, která dává »klíč k budoucnosti«.

Krejčího pozitivismus je ztělesněním rozporu mezi východiskem poznání a jeho cílem. Krejčí chce vědecky poznávat a volí agnostické stanovisko. Chce řešit společenské nesrovnalosti a antagonismy a volí ahistorickou, protispolečenskou filosofii, která se sice o společnost zajímá, nemá však předpoklady k postižení jejich pohybových zákonitostí.

5.

Krejčího filosofické dílo vrcholí pozitivní etikou. Je to pochopitelné, neboť Krejčí přímo ztotožňuje etiku s filosofií a se světovým názorem. Filosofie v širším smyslu má podle jeho mínění utvořit názor o světě a o poměru člověka k němu, má odpovědět na otázku smyslu života.²⁴⁾

Mravní vývoj podléhá podle Krejčího kosmické zákonitosti, která je v podstatě nepoznatelná. Etika jako věda o mravnosti má tuto zákonitost pochopit a stanovit nejbližší cíl, k němuž má lidstvo v souhlase s touto zákonitostí směřovat. Pro současnou dobu je takovým cílem Krejčímu ideál humanity.²⁵⁾

18) Positivní etika, str. 412.

19) *Psychologie*, učebnice.

20) *O filosofii přítomnosti*, úvod.

21) *Česká mysl*, 1928, str. 326 n.

22) »Všechno, co nazýváme kulturou jest k tomu, aby člověk a společnost mohli žít. K tomu cíli také člověk má vědomí a žije životem duševním. K tomu cíli myslí a poznává, rozum má k tomu, aby se uhájil v boji o život a přizpůsobil se okolnostem; k tomu hledá a potřebuje pravdy, k tomu cíli musí si uvědomiti životní podmínky...« *Moderní člověk a mravnost*, str. 19—20.

23) *O filosofii přítomnosti*, str. 185.

24) *Svoboda vůle a mravnost*, str. 140.

25) Srovnej např. *O Masarykovi*, I.

Když stanovil nejbližší cíl, určuje normy, podle nichž k němu lze v souhlase s vývojem dospět. Jejich původ je přirozený, jsou to uvědoměné důsledky mravního vývoje. Proto mravní ideál je před námi, a nikoliv vzadu, jak si to představují současná církevní učení.²⁶⁾ Autoritativnost mravních norem plyne pak z jejich vědeckosti. »V pozitivní etice je si autoritou člověk sám.«²⁷⁾ Mravnost má podle Krejčího původ v pudu sebezáchovy. První ponětí dobra a zla krylo se s ponětím příjemného a nepříjemného. Odtud se přešlo k ponětí dobra jako toho, co je prospěšné a pro život užitečné.²⁸⁾ Člověk, aby se uhájil v boji o život »potřebuje pravdy, k tomu cíli musí si uvědomiti životní podmínky a pravidla životní, a to je — a nic jiného — podstata mravnosti. Mravnost jest uvědomování podmínek životních.«²⁹⁾ Lidstvo k tomuto uvědomění dospělo dlouhým vývojem zákonnou nutností. Kdyby se však člověk mravními normami neřídil, došel by zklamání ve svých snahách. Avšak i Krejčí si uvědomuje, že právě ti, kteří žijí nejlépe a nejpohodlněji, směřují ze všech nejméně k »mravnímu ideálu«,³⁰⁾ který má být uskutečněn s naprostou nutností. To prý proto, že jsme v době sociálních reforem příliš lidmi a egoismus nás vede k využití mravních zásad pro sebe na újmu druhých. Třídní boj je pak důsledkem toho, že společenský vývoj rozdělil nestejně podmínky dosažení blaha. Jedinou zárukou toho, že protivy budou přece jen vyrovnány, je Krejčímu »nejvyšší zákon mravní«, »kosmická zákonitost«, nepoznatelná ve své podstatě. V ní spočívá i původ mravnosti. Projevem této neznámé nutnosti jsou pudy, jimiž se řídí veškeré přírodní dění.³¹⁾

Ze své definice mravnosti vyvodil Krejčí deduktivně jednotlivé normy lidského jednání a jim odpovídající »základní přirozená práva.«³²⁾ Stručně je lze shrnout v zásadu: »Žítí a nechat žítí.«³³⁾ Zároveň je si ovšem vědom, že společnost ve skutečnosti podle zásad mravních nežije, i když by tak v souhlase s kosmickou zákonitostí žít měla.³⁴⁾ Jediné řešení vidí Krejčí v individuální nápravě jednotlivců. Jen tak lze podle jeho mínění »zjednatí lepší podmínky k politickému zápasu o socialistické cíle...«³⁵⁾

Krejčího pokus o vědeckou etiku, založenou na přirozených základech, nutně ztroskotál. Stalo se tak proto, že jejím subjektem učinil lidský organismus, nikoliv však společenského člověka. Teoretickým východiskem k poznání morálních vztahů mu byl pozitivistický agnosticismus. Metodou mu byla — ať je to jakkoli paradoxní — víra v uskutečnění neznámé nutnosti, místo racionální analýzy společenské skutečnosti. Objektivním důsledkem jeho postupu byla apologetika — přímá i nepřímá — kapitalistického společenského systému v poválečné republice.

6.

Ztroskotání pozitivní etiky je jednou z mnoha stránek lidské tragedie Františka Krejčího. Krejčí nikdy nešel s dobovou subjektivně idealistickou filosofií, vedl

26) *Positivní etika*, str. 10.

27) Tamtéž str. 17.

28) Tamtéž str. 77.

29) *Moderní člověk a mravnost*, str. 20.

30) *Politika a mravnost*, str. 21. »Jest a asi bude pořád dosti lidí, na které ty motivy, které společnost vcelku umravňuje, nemají pražádného vlivu... jimž mravní požadavky ušlechtlejšího rázu nejsou ničím, jimž jediným bohem je vlastní břicho...«

31) *Svoboda vůle a mravnost*, str. 87—88.

32) Srovnej tamtéž str. 58, *Positivní etika*, kniha VI.

33) *Positivní etika*, str. 252n.

34) *Moderní člověk a mravnost*, str. 20.

35) Maják 1919, č. 1.

důsledný boj proti indeterminismu v etice i v psychologii, nepodlehli krizi inteligence na přelomu století, kdy ji nástup revolučního proletariátu donutil vyklidit posice vědy a obrátit se k idealismu a mystice. Jeho positivismus, doplněný spencerovskou teorií vývoje, neměl být filosofií stabilisace, ale filosofií pokroku směrem k socialismu, filosofií spravedlivého uspořádání společnosti,³⁶⁾ filosofií uskutečňování humanity.

Krejčí o těchto problémech nejen psal. V posledním roce války vstoupil do politického života s upřímnou snahou uskutečňovat ideály, o jejichž »vědeckosti« a nutné realizaci byl nezlomně přesvědčen. Vstoupil do strany českých socialistů spolu s některými intelektuály, severočeskými komunisty a anarchisty. Na svém prvním sjezdu v r. 1918 se tato strana postavila kladně k ruské revoluci (Zemínová a Franke), na stanovisko třídní (Franke) a na stanovisko jednotné fronty proti kapitalistické internacionále (Klofáč). Byl schválen Krejčího školský program — program jednotné školy.³⁷⁾ Brzy však zamířila do vod koaliční politiky. Až do hlasování o zákonu na ochranu republiky věřil Krejčí v poctivost jejich představitelů. Tím větší bylo pak jeho zklamání. V roce 1930 to vyjádřil trpkým povzdechem: »Linii neurčoval program, nýbrž libovůle vůdců, jako pánové Klofáč a Kramář, od nichž pochází okřídlené slovo, že nezáleží na tom, jaký má strana program ve schůzi, nýbrž jakou politiku provádí ve skutečnosti. Tedy jsem nepochodil a nepodařilo se mi nic z toho, co bylo usneseno stran školské reformy, provést, a musel jsem přihlížeti k tomu, jak strana pracuje i pro věci, programu jejímu odporující.«³⁸⁾ V knize *Politika a mravnost* se se svým zklamáním znovu vyrovnává.³⁹⁾ Dospívá k názoru, že strana socialistická ani nebyla, že vznikla nacionalistickou agitací mezi dělnictvem, které opouštělo sociální demokracii pro její nesprávné řešení národnostní otázky. Strana zůstala bezprogramová a pozbyla prý důvod své existence. Jediné východisko ze společenské bídy vidí v tom, že by »teoretikové bez milosti odkrývali vše zlé, co se za lesklým povrchem kryje a čím se zdravé zásady politického života zasunují«. Stranické organizace chce postavit na etický základ. Když viděl, že strana českých socialistů na takovém základě nestojí, rozešel se s ní.

Už v roce 1920 na 16. schůzi parlamentní, v níž se řešila otázka úřednické vlády po rozkolu v sociální demokracii a vzniku kdmunistické strany, vystupoval proti koaliční formě vlády, v níž právem viděl nástroj k uplatňování zájmů nikoliv »společně lidských«, ale zájmů jednotlivých koalovaných stran. Zároveň hájí právo KSČ na snahu o jinou formu demokratické organizace.

Jedním z nejlepších jeho projevů je řeč, kterou měl připravenou k rozpravě o zákonu na ochranu republiky. V parlamentě ji sice už neměl, vyšla však ve *Volné myšlence* tiskem. Tento zákon označuje za zákon na ochranu koalice, nikoliv na ochranu republiky. Vládní orgán Československá republika se zle na Krejčího pro tento projev obořil: *Politika* je prý umění a žádná »Principienreiterei«. — V řeči o zaměstnaneckých předlohách na 247. plenární schůzi senátu r. 1924 dospívá téměř až k pochopení toho, že i československá demokracie je jistým druhem diktatury těch vrstev, »na kterých by se něco ušetřit dalo« proti dělníkům, učitelům, státním zaměstnancům, na jejichž účet jde každé »řešení závažných otázek státní nezbytnosti«.

³⁶⁾ Srovnej *Moderní člověk a mravnost*, str. 21.

³⁷⁾ Srovnej o tom podrobně *Zd. Nejedlý, O lidovou republiku I*, str. 247.

³⁸⁾ *Glosy k reformě školské*, Česká mysl 1930.

³⁹⁾ *Politika a mravnost*, str. 150—153.

Krejčímu nezbylo než protestovat. Jeho podpis nalézáme na všech významných protestech proti potlačování svobody tisku, práva na stávkou, střelení do dělnictva, na záchranu hladovějící Podkarpatské Rusi. V r. 1933 přijal se Šaldou a Nejedlým protektorát nad vydáváním Sebraných spisů Leninových, v r. 1934 se připojuje k protestu proti nacismu.

Nezůstává však jen u podpisů. Ve svém projevu na X. sjezdu Volné myšlenky v Praze r. 1930 se rovněž ozývá jeho varovný hlas: »Stát je flastr, jímž oficiální strážci veřejného blaha i soukromí obhájci svých kapesních zájmů zalepují každý kritický a varovný hlas... Proto jsou všechny pokrokové snahy na indexu a všechno zdůrazňování důsledků ústavní listiny, pokud v ní byly ztělesněny ideje sociální a humanitní, hříchem proti státu. Proto naše demokratické oficiální poklonkování kdejaké milosti královské ve státech spojeneckých i nespojeneckých a sympatisování s násilím, když je od spřátelených států obráceno proti potlačovaným a vykořisťovaným, o své právo se hlásícím národům — v Indii, Africe, Španělsku, Jugoslávii. Státnická moudrost žádá, abychom se přátelili s imperia- listickou emigrací carofilskou, jejímuž režimu, ukončenému revolucí lidu, naučili jsme se před převratem od Turgeněvů, Tolstých, Gorkého, Dostojevského klnouti. Naproti tomu posíláme síru a oheň na sověty, že, nestarajíce se o nás, dělají v svém domě pořádek týmiž, na vlas týmiž prostředky jako my a naši obdivovaní kulturní národové západní atd. atd. . .« Na XIII. sjezdu Volné myšlenky 1933 mluví Krejčí proti fašismu, který se ukázal jako »sociální svinstvo, které musí být potřebo, a kdo je zásadně jeho odpůrcem, nikoli jen z politické oportu- nity, toho vítati jest jako spolubojovníka za dobrou věc«. Zároveň se pozastavuje nad tím, myslí-li to socialistické strany se socialismem vážně, když odmítly návrh komunistů na jednotnou frontu. V článku o české filosofii popřevratové⁴⁰⁾ mluví výslovně o zbankrotění demokracie v ČSR, o tom, že »ten náš nový stát se všemi demokratickými atributy stal se kořistí reakce . . .«

Tak skončily Krejčího iluze. Nepodařilo se mu převést republiku »bez násil- ných otřesů« k socialismu. Naopak. Přes velkou krizi na počátku třicátých let převedli jiní republiku na cestu k fašismu.

Položme si závěrem otázku: byl či nebyl Krejčí apologetou kapitalismu?

Gorký kdesi napsal, že lidé, přidržíce se přitažlivosti dvou dějinných sil, buržoasní minulosti a socialistické budoucnosti, zřetelně kolísají. Emocionální princip je táhne k minulosti, intelektuální k budoucnosti. Ne tak u Krejčího. Emo- cionální princip ho táhl k budoucnosti, k protestům proti reakci, intelektuální princip, jeho omezený pozitivismus, ho strhával zpět k dávné minulosti — k období upevňování posic buržoasie v Čechách, k období rozvoje jejich dosud nevyčerpaných sil, čehož výrazem pozitivismus kdysi byl. Snažil se ozdravět rozkládající se spo- lečnost, vést ji k u p ř e d u — k socialismu. Výsledky světové války, vytvo- ření předpokladů pro odstranění posledních zástit reakce, byly mu důkazem správného pochopení kosmické zákonitosti: domníval se, že nová republika směřuje skutečně k realizaci humanitního ideálu. Krejčí nehájil především bur- žoasní republiku, ale principy demokracie a socialismu, které měla podle jeho mínění uskutečňovat. Objektivně jde ovšem o nepřímou apologetiku kapitalismu. Krejčí vyslovuje, co demokratický, humanitní stát má činiti, kritisuje, že to nečiní, nedospívá však nikdy k plnému pochopení toho, proč to n e m ů ž e činiti. Nemůže se zbavit organistického pojetí společnosti, mythu politické demokracie,

⁴⁰⁾ Česká mysl, 1930, str. 19.

nedovede pochopit reálné tendence společenského dění. Jeho kritika zasahuje jen jevovou formu kapitalistických rozporů. Jeho boj proti fašismu je proto sice upřímný, ale marný. Získal mu však sympatie všech pokrokových sil národa.

V den jeho pohřbu se s ním komunistická strana rozloučila jako s přítelem nad jiné blízkým.⁴¹⁾

⁴¹⁾ Nejedlý, Učitel'ské noviny 1934, 169, Rudé právo 30. 4. 1934 aj.